

Kivilehto, Marja 2019. Käännetty historian oppikirja – koulutuksellisen tasa-arvon mahdollistaja? Teoksessa *Kielten ja kirjallisuuden mosaiikki. Näkökulmina valta, periferia ja arki*, toim. Arja Nurmi, Saija Isomaa ja Päivi Pahta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 228–249.

Käännetty historian oppikirja – koulutuksellisen tasa-arvon mahdollistaja?

Marja Kivilehto (0000-0002-6086-8237)

1. Johdanto

Oppikirjojen kääntäminen on saanut yllättävän vähän huomiota käännöstieteessä. Aiheesta ei ole tarkempaa tutkimusta, mutta oppikirjoja käännetään ainakin kaksi- ja monikielisissä yhteisöissä, kuten Suomessa, jossa suomen- ja ruotsinkieliset oppilaat noudattavat samaa opetussuunnitelmaa. Kun oppikirjoja käännetään suomesta ruotsiksi, on tavallaan kyse kulttuurinsisäisestä kääntämisestä, jos *kulttuuri* määritetään yhteisön vakiintuneiksi ajattelu- ja toimintatavoiksi ja tämä yhteisö on Suomi. (Buzelin 2014, 315–316; OPH 2018; KS 2018, s.v. *kulttuuri*.) Voisi ajatella, että tällainen kulttuurinsisäinen kääntäminen ei aiheuta varsinaisia käännösongelmia, vaan ongelmat ovat ennen kaikkea kielellisiä ja ammattitaitoisen kääntäjän ratkaistavissa (ks. esim. Hartama-Heinonen 2018). Oppikirjojen kääntäminen on kuitenkin monisyisempi kysymys kuin yksittäisen kääntäjän käännösratkaisut.

Suomalaisissa kouluissa käytettävien ruotsinkielisten oppikirjojen laadusta on keskusteltu oppimisen näkökulmasta. Suomen- ja ruotsinkielisten oppilaiden oppimistuloksia verrattaessa on todettu, että ruotsinkielisten oppilaiden lukutaito on selvästi heikompi kuin suomenkielisten. Myös yksittäisten oppiaineiden oppimistulosten vertailut viittaavat siihen, että suomen- ja ruotsinkielisten oppilaiden tuloksissa on eroa. Yhtenä syynä heikkoihin oppimistuloksiin mainitaan oppikirjojen riittämätön määrä ja niiden vanhentunut sisältö. Kirjojen puutteiden taas sanotaan johtuvan ruotsinkielisten oppilaiden määrästä: kun ruotsinkielisiä oppilaita on vähän, oppikirjojen tuottaminen ei ole kannattavaa. (Brink, Nissinen & Vettenranta 2013; Harju-Luukkainen, Nissinen, Stolt & Vettenranta 2014; UBS 2011, 10–11; Ouakrim-Soivio 2014, 207; Svedlin ja muut 2013, 36–38.) Ruotsinkielisten oppikirjojen laatu kytkeytyy tämän kirjan teemoihin: yhteiskunnan

Kivilehto, Marja 2019. Käännetty historian oppikirja – koulutuksellisen tasa-arvon mahdollistaja? Teoksessa *Kielten ja kirjallisuuksien mosaiikki. Näkökulmina valta, periferia ja arki*, toim. Arja Nurmi, Saija Isomaa ja Päivi Pahta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 228–249.

valtarakenteisiin, arkeen ja periferiaan. Voidaan kysyä, miten koulutuksellinen tasa-arvo toteutuu, jos ruotsinkieliset oppilaat jäävät periferiaan asianmukaisten oppikirjojen puuttuessa.

Tämän artikkelin aiheena on koulutuksellinen tasa-arvo ja sen toteutuminen oppikirjakäännösten valossa. Tarkoitukseni on kuvata yhden tapausesimerkin valossa, miten suomalais-ruotsalaisessa kontekstissa tehdyt oppikirjakäännökset ilmentävät opetussuunnitelman tavoitteita ja miten ne edistävät koulutuksellista tasa-arvoa – jos edistävät. Aineistoni koostuu neljän historian oppikirjan teksteistä. Kirjat ovat *Forum 7 Historia* ja *Forum 8 Historia* sekä niiden ruotsinnokset.¹

Oppikirjatekstien lisäksi aineistonani on kaksi puhelinhaastattelua. Toinen on tehty tuotepäällikkö Mari Rakkolaisen kanssa 5.9.2014 ja toinen kustannuspäällikkö Magdalena Lindbergin kanssa 7.4.2015. Molemmat haastateltavat ovat olleet tuottamassa kyseisiä *Forum*-oppikirjoja. Lisäksi käytössäni ovat kääntäjien kustantajalta saamat kielenkäyttöä koskevat yleisohjeet.

Forum 7 Historia ja *Forum 8 Historia* on tarkoitettu yläkoulun vuosiluokille 7 ja 8, ja ne käsittelevät Suomen historiaa ja maailmanhistoriaa 1800-luvulta nykypäivään. Analyysini kohteena ovat kirjojen johdantosivut, joiden otsikko on ”Tutki ja sovela” ja jotka aloittavat uuden aihepiirin eli jakson ja käsittävät neljä sivua. Kaksi ensimmäistä sivua ovat kerronnallisia: sivuilla käsitellään historiaa jonkun yksityishenkilön näkökulmasta tai selostetaan jonkin ajanjakson taustaa. Jälkimmäisillä sivuilla on erilaisia lähdeaineistoja ja niihin liittyviä harjoituksia. Johdantosivujen tarkoituksena on tutustuttaa oppilaat jakson aiheeseen ja harjoitella historian opiskelussa oleellisia taitoja (F7-suomi, 3).

Analyysini lähtökohtana ovat oppikirjatekstien ruotsinkieliset käännökset, joita vertaan suomenkielisiin alkuteksteihin. Analyysissäni kiinnitän huomiota kahteen historian opetuksen tavoitteista: historiatietoisuuden välittämiseen ja oppilaan identiteetin vahvistamiseen. Historiatietoisuutta pohdin historian esitystapojen ja ilmaisujen kannalta. Tarkastelen, miten historialle tyypillinen piirre, kerronnallisuus, välittyy käännöksissä. Huomioni kohteena ovat aika- ja paikkasuhteet sekä kuvaannollisuus. Identiteetin rakentumisen tukemista käsitellen puolestaan johdantosivuilla mainittujen lähdeaineistojen näkökulmasta. Pohdin, missä määrin lähdeaineistot antavat kuvan, että Suomen historia on *suomenkielisten* historiaa ja missä määrin *ruotsinkielisyys* tulee esiin. Oletukseni on, että historiatietoisuus ja identiteettiä tukevat elementit eivät ilmene ruotsinkielisissä käännöksissä samalla tavoin kuin suomenkielisissä teksteissä, vaan käännökset

¹ Käytän oppikirjoista lyhenteitä F7-suomi, F7-ruotsi, F8-suomi ja F8-ruotsi viittaamassa eri vuosikursseihin ja kieliversioihin.

Kivilehto, Marja 2019. Käännetty historian oppikirja – koulutuksellisen tasa-arvon mahdollistaja? Teoksessa *Kielten ja kirjallisuuksien mosaiikki. Näkökulmina valta, periferia ja arki*, toim. Arja Nurmi, Saija Isomaa ja Päivi Pahta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 228–249.

ovat yleisemmällä tasolla. Pohjaan oletukseni aiempaan tutkimukseeni, jossa on havaittu eroja ruotsinkielisten oppikirjakäännösten ja ruotsiksi kirjoitettujen oppikirjatekstien välillä (Kivilehto 2015). Myös käännösuniversaalien tutkimus käännösten kielellisestä yksinkertaistumisesta ja kulttuuripiirteiden häivyttämisestä (ks. esim. Zanettin 2012 12–20; Klaudy 2012) tukee olettamustani. Ennen kuin käsittelen aineistoani, pohdin oppikirjojen kääntämistä suomalais-ruotsalaisessa kontekstissa ja tarkastelen historian oppikirjoja kääntämisen näkökulmasta.

2. Oppikirjojen kääntäminen suomalais-ruotsalaisessa kontekstissa

Oppikirjojen kääntämistä voidaan tarkastella eri näkökulmista. Näkökulmana voi olla kääntäminen kulttuurinsisäisenä toimintana kaksi- tai monikielisessä yhteisössä, käännöstoiminta eri toimijoiden yhteistyönä ja oppikirjojen laatu (vrt. González 2005, 113; Holz-Mänttari 1984; ISO 17100:2015; Peltomaa 2006). Kaksikielisessä yhteisössä kääntäminen kytkeytyy kielten asemaan yhteisössä. Lainsäädännöllisesti suomi ja ruotsi ovat maan kansalliskieliä, mutta käytännössä ruotsista voidaan puhua vähemmistökielenä (HKKS 2017, 26). Kielivähemmistöillä on oikeus omaan kieleensä ja kulttuuriinsa, minkä vuoksi oppikirjoja tuotetaan myös muilla kuin suomen kielellä. Yhä useampi ruotsinkielinen oppilas on kuitenkin kaksikielinen, eli oppilaat pystyisivät hyödyntämään suomenkielisiä oppikirjoja mutta lainsäädäntö suo heille oikeuden saada oppimateriaalia ruotsiksi. (Slotte-Lüttge & Forsman 2013, 9; HKKS 2017, 26–27.)

Oppikirjojen kääntämisellä on Suomessa pitkät perinteet, mutta käännösuunnat ovat vaihdelleet. 1500- ja 1600-luvuilla kirjoja käännettiin latinasta ruotsiksi ja suomeksi, 1800-luvulla ruotsista suomeksi ja 1900-luvulta lähtien lähinnä suomesta ruotsiksi. (Laine 2007; Wikman 2004, 71–76.) Kun käännetään samassa kulttuuripiirissä, on kulttuuri yhdistävä tekijä, mutta myös kielet voivat olla läheisiä toisilleen. Ruotsin ja suomen pitkä rinnakkaiselo on vaikuttanut siihen, että kielet ovat lähentyneet toisiaan semanttisesti (Kettunen 2014, 158; Martin 2012, 178). Kääntämisen ei siis pitäisi olla ylivoimainen haaste ammattitaitoiselle kääntäjälle. Käännettyjä oppikirjoja koskevissa kirjoituksissa todetaan kuitenkin, ettei oppikirjojen kieliasu ole hyvä ja että kirjoissa esiintyy sisältövirheitä (esim. Äikäs 2013, 2015b).

Kivilehto, Marja 2019. Käännetty historian oppikirja – koulutuksellisen tasa-arvon mahdollistaja? Teoksessa *Kielten ja kirjallisuuksien mosaiikki. Näkökulmina valta, periferia ja arki*, toim. Arja Nurmi, Saija Isomaa ja Päivi Pahta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 228–249.

Oppikirjakäännösten ongelmiin on monia syitä. Alkutekstit voivat olla heikkoja, mutta myös kääntäjän taidoissa voi olla parannettavaa: pelkkä kohdekielen hallinta ei riitä, vaan myös lähdekielellä on merkitystä. Kääntäjä saattaa tulkita alkutekstin virheellisesti tai tukeutua liikaa alkutekstin ilmaisuihin. Sisältövirheet voivat aiheutua vääristä tulkinnoista, mutta myös tarkoituksellisista tai tahattomista poistoista. Esimerkiksi määritteitä saatetaan jättää pois käännöksistä perusteetta. Voi myös olla, ettei kääntäjä näe tekstiä kokonaisuutena tai kiinnitä riittävästi huomiota kieltenvälisiin eroihin, jotka suomen ja ruotsin osalta ilmenevät muun muassa sanajärjestyksen ja nominaalimuotojen ilmaisemisessa. (Nyström 1998, 21–24, 55–64; Äikäs 2017, 55–66.) Sanajärjestys on ruotsin kielessä normitetumpi kuin suomen kielessä, mikä tuottaa ongelmia, jos kääntäjä säilyttää suomen kielen virkerakenteen eikä huomioi esimerkiksi ruotsin kielen adverbiaalien sijoittamista koskevia sääntöjä (Reuter 2014, 126). Myös nominaalimuodot voivat olla ongelmallisia, jos kääntäjä ei analysoi riittävän tarkasti niiden merkityksiä muuttaessaan nominaalimuotoja finiittisiksi muodoiksi (ks. esim. Äikäs 2015a).

Oppikirjakäännökset eivät aina näytä olevan tarkoituksenmukaisia. On siis syytä pohtia oppikirjakäännösten syntyä kirjojen tuotantoprosessin kannalta. Peltomaa (2006, 43–50) mukaan oppikirjat käännetään aina usean toimijan yhteistyönä. Kaikki lähtee tarpeesta: tarve voi koskea joko ruotsinkielisen oppikirjakäännöksen korjaamista tai kokonaan uutta käännöstä. Kun tarvitaan uusi käännös, kustantaja etsii kääntäjän ja käännösprosessi alkaa. Muut toimijat – kustannustoimittaja, asiatarkastaja ja kielentarkistaja – tulevat vähitellen mukaan prosessiin. (Peltomaa 2006, 43–50.) Kustannustoimittajan, asiatarkastajan ja kielentarkistajan työt jakautuvat niin, että kustannustoimittaja ja asiatarkastaja vastaavat sisällön oikeellisuudesta ja erikoisalan termeistä, kun taas kielentarkistaja varmistaa yleiskielen korrektiuden. Rajanveto ei ole aina kuitenkaan yksinkertaista: esimerkiksi maantieteelliset nimet voidaan katsoa toisaalta erikoisalaan, toisaalta yleiskieleen kuuluviksi. Kielentarkistajan tehtävä on kuitenkin rajattu niin, ettei hän kirjoita tekstiä uudelleen eikä tee näkökulmaa tai jäsentelyä koskevia muutoksia. (Äikäs 2017, 56.) Kun käännös on viimeistelty, on vuorossa kirjan taitto. Ruotsinkielinen kirja noudattaa usein samaa taittopohjaa kuin suomenkielinen, joten ulkoasu on jo valmis. Taiton jälkeen seuraa vielä korjausluku. (Peltomaa 2006, 49–50.)

3. Historian oppikirjat kääntämisen näkökulmasta

Kivilehto, Marja 2019. Käännetty historian oppikirja – koulutuksellisen tasa-arvon mahdollistaja? Teoksessa *Kielten ja kirjallisuuksien mosaiikki. Näkökulmina valta, periferia ja arki*, toim. Arja Nurmi, Saija Isomaa ja Päivi Pahta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 228–249.

Oppikirja on oma genrensä, eräänlainen hybridigenre, jolla on yhtymäkohtia niin populaaritieteellisiin kuin selkokieliinkin genreihin. Oppikirjat perustuvat tieteen tuloksiin, mutta kohderyhmänä eivät ole alan asiantuntijat. Lisäksi oppikirjojen on oltava kielellisesti ymmärrettäviä sellaisille lukijoille, joiden lukutaito ei ole vielä täysin kehittynyt. Oppikirjojen hybridisyys ilmenee myös niiden monimuotoisuudessa. Teksteissä on sekä verbaalisia että ei-verbaalisia elementtejä, esimerkiksi valokuvia ja grafiikkaa. Myös esitystapa vaihtelee. (Vrt. Kennedal 2011, 119; Klepke & Rydell 2014, 11; Käkälä-Puumala 2012, 22; Nyström 1998, 6–8; Peltomaa 2006, 86–87.)

Yleisellä tasolla oppikirjoilla on monia yhteisiä piirteitä, mutta eri oppiaineiden oppikirjoissa on keskinäisiä eroja. Esimerkiksi historian oppikirjoille ovat tyypillisiä historialle ominainen esitystapa ja historian käsitteet. Esitystavoiltaan oppikirjat voivat olla kerronnallisia tai sisältökeskeisiä (ks. esim. Terra 2014). Aikaa, paikkaa ja olosuhteita kuvaavat sanat samoin kuin asioiden yhteyksiä ilmaisevat elementit ovat keskeisiä (HTP 2015). Kronologisesta näkökulmasta tarkasteltuna 1900-luvun alun historian oppikirjat olivat kerronnallisia, mutta muuttuivat sisältökeskeisimmiksi 1960-luvulla ja ovat nykyaikana jälleen kerronnallisia. Kerronnallisuuden tarkoitus on saada oppilaat kiinnostumaan ja innostumaan teksteistä. (Ammert 2011, 260; Rakkolainen 2014 [haastattelu 5.9.2014].)

Historian opetuksen tavoitteena on kehittää oppilaiden historiatietoisuutta, tukea oppilaiden identiteetin rakentumista ja kehittää historian tekstitaitoja (POPS 2004, 224–226; POPS 2014, 415–418). Historiatietoisuutta kehitettäessä on tärkeää, että tietoisuuden välittämiseen käytettävä kieli on asianmukaista ja oppilaiden ymmärtämisen tason huomioivaa. Yhdysvalloissa, Tšekissä ja Ruotsissa tehtyjen tutkimusten mukaan on kuitenkin osoittautunut, että oppilaiden mielestä historian oppikirjat ovat vaikeita ymmärtää ja epäyhtenäisiä eli oppikirjojen ominaisuudet ovat päinvastaisia kuin oppilaiden oppikirjoissa tärkeitä pitämät seikat. Historian oppikirjojen ongelmina pidetään sanastoa ja hankalaa virkerakennetta. Myös aihepiirit sekä tekstien rakenne, korkea abstraktiotaso ja informaatiotiheys tuottavat ongelmia. (Ks. Berkeley, King-Sears, Hott & Bradley-Black 2014; Halleson 2011, 65; Knecht & Najvarová 2010; Olvegård 2014, 15–17.)

Edellä viitatuut tutkimukset ovat kansainvälisiä, eivätkä ne välttämättä vastaa täysin Suomen tilannetta. Toisaalta samanlaisia seikkoja on havaittu myös Suomessa, kun on tutkittu ruotsinkielisten oppilaiden ja opettajien näkemyksiä historian oppikirjoista. Varsinkin opettajien mielestä oppilaille on hankaluuksia ymmärtää oppikirjateksteissä esiintyviä vaikeita sanoja.

Kivilehto, Marja 2019. Käännetty historian oppikirja – koulutuksellisen tasa-arvon mahdollistaja? Teoksessa *Kielten ja kirjallisuuksien mosaiikki. Näkökulmina valta, periferia ja arki*, toim. Arja Nurmi, Saija Isomaa ja Päivi Pahta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 228–249.

(Kivilehto & Koivisto 2014; Kivilehto & Koivisto 2016.) Myös ruotsinkielisten oppilaiden historiassa saavuttamat oppimistulokset viittaavat siihen, että oppimisen lähtökohdat eivät ole samat kuin suomenkielisillä oppilailla. Vuonna 2011 tehdyn historian oppimista koskevan arvioinnin mukaan suomenkielisten koulujen oppilaat menestyivät paremmin kuin ruotsinkieliset. Suomenkieliset oppilaat ratkaisivat 51 % ja ruotsinkieliset 46 % kaikista tehtävistä. Oppilasryhmien välinen ero oli erittäin merkitsevää. (Ouakrim-Soivio & Kuusela 2012, 55, 68.)

Historian oppikirjat auttavat oppilaita muodostamaan kuvan maailmasta ja ihmisistä. Kirjoissa kuvattujen tapahtumien ja ilmiöiden voidaan ajatella olevan niin merkittäviä, että niitä välitetään seuraaville sukupolville yksilöllisen ja kollektiivisen identiteetin rakennusaineiksi. (Danielsson Malmros 2012, 13–15.) Identiteetin rakentuminen vahvistune, jos oppilaat kokevat oppikirjojen sisällöt mielekkäiksi ja voivat samastua oppikirjojen ilmiöihin ja tapahtumiin (Olsson 2014, 100). Erityisesti vähemmistöryhmiin kuuluville oppilaille on tärkeää, että oppikirjat käsittelevät aihepiirejä myös vähemmistön näkökulmasta. Björkholmin (2017, 275) mukaan historian oppikirjat eivät kuitenkaan aina anna riittävän monipuolista kuvaa ruotsinkielisestä Suomesta.

Ruotsinkielisyys tulee esiin, kun mainitaan esihistoriallinen aika ja 1860–1930-lukujen kansallinen herääminen, mutta järjestelmällisesti ruotsinkielistä väestöä ei käsitellä.

Historiatietoisuuden välittyminen ja identiteetin rakentamista tukeva aines eivät ole tärkeitä vain oppikirjantekijöille, vaan myös kääntäjille. Historian oppikirjoja kääntäessään ja historiatietoa välittäessään kääntäjien on syytä kiinnittää huomiota oppikirjatekstien tarkoitukseen ja oppikirjagenren hybridimäisyyteen. Kääntäjän tulee ottaa huomioon esitystapojen moninaisuus ja kirjojen kohderyhmä. Oppimisen tavoitteet ja historia-aineen luonne lienevät tärkeitä ohjenuoria niin oppikirjantekijöille kuin kääntäjillekin.

4. Tapaus *Forum 7 Historia* ja *Forum 8 Historia*

Seuraavaksi esittelen tutkimukseni ja sen tulokset. Aineistoni koostuu oppikirjateksteistä ja haastatteluista, jotka on hankittu vuosina 2014–2015. Tässä artikkelissa keskityn oppikirjateksteihin, mutta käytän lisäaineistona myös kahden kustannusalan edustajan,

Kivilehto, Marja 2019. Käännetty historian oppikirja – koulutuksellisen tasa-arvon mahdollistaja? Teoksessa *Kielten ja kirjallisuuden mosaiikki. Näkökulmina valta, periferia ja arki*, toim. Arja Nurmi, Saija Isomaa ja Päivi Pahta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 228–249.

kustannuspäällikön ja tuotepäällikön, haastatteluja ja kustantajan kääntäjille antamia yleisohjeita. Analyysin aluksi kuvaan kääntäjien saaman ohjeistuksen. Sen jälkeen käsittelen historiatietoisuuden välittymistä ja identiteetin rakentumisen tukemista.

Työnsä tueksi kääntäjät saivat kustantajan laatimat yleisohjeet käännöksen muotoilusta ja kielenkäytöstä. Ohjeissa pyydettiin välttämään puhekieltä ja tyyllillisesti sellaisia ilmauksia, jotka eivät sovi oppikirjagenreen. Kääntäjien toivottiin käyttävän ruotsin yleiskieltä. Näiden kaikille ruotsin kääntäjille annettavien ohjeiden lisäksi oppikirjojen kääntäjät saivat suullisia ohjeita kustannuspäälliköltä (Lindberg 2015 [haastattelu 7.4.2015].) Kustantajan toiveena oli niin sanottu suora kääntäminen, joka on mahdollista, jos kielten välillä on riittävästi sanasto- ja rakenneyhtäläisyyksiä (ks. Vinay & Darbelnet 1995, 31–34)². Kääntäjiä pyydettiin kuitenkin kiinnittämään huomiota sellaisiin kohtiin, joita oli muutettava kohdeyleisöä silmällä pitäen. Esimerkkejä tällaisista muutoksista olivat johdantosivujen lähdeaineistot. Kun lähteinä oli käytetty esimerkiksi otteita suomenkielisistä kirjoista, sanomalehdistä tai historiallisista dokumenteista, tarkoituksena oli, että ne korvattaisiin mahdollisuuksien mukaan ruotsinkielisillä lähteillä. Kuitenkin toivottiin, että käännökset noudattaisivat suomenkielisiä alkutekstejä ja että muutoksia tehtäisiin vain, jos se olisi välttämätöntä kohdeyleisöä ajatellen. Kustantajan tarkoituksena ei siis ollut tuottaa oppikirjoja, jotka poikkeaisivat suuresti suomenkielisistä kirjoista. Käännösten ja alkutekstien vastaavuuden varmistamiseksi oppikirjantekijöillä oli mahdollisuus lukea käännökset ja kertoa, jos käännökset poikkesivat heidän mielestään liikaa suomenkielisistä kirjoista. (Lindberg 2015 [haastattelu 7.4.2015].)

Kun ensimmäistä oppikirjakäännöstä tehtiin, kustantajalla ei ollut aiempaa kokemusta oppikirjojen kääntämisestä ruotsiksi. Myös kääntäjille oppikirjojen kääntäminen oli uusi kokemus. Kääntämisen käytännöt muotoutuivatkin työn kuluessa, ja kääntämistyötä tuki kustantajan kokemus oppikirjojen tuottajana. Oppikirjojen kääntäminen ja tuottaminen liittyivät läheisesti toisiinsa, vaikka kääntäminen toi prosessiin oman vivahteensa. Läheinen yhteys ilmeni jo siitäkin, että kustantaja piti tärkeänä, että oppikirjojen kääntäjillä oli pedagogista osaamista, joka oli tärkeää myös oppikirjantekijöitä rekrytoitaessa. (Lindberg 2015 [haastattelu 7.4.2015].)

² Vinayn ja Darbelnetin vuonna 1958 ranskaksi julkaisema käännösmenetelmien luokittelu on vaikuttanut merkittävästi muiden tutkijoiden luokitteluihin (Chesterman 2016, 90), vaikkakin esimerkiksi *suora kääntäminen* on myöhemmin saanut erilaisia tulkintoja. Vinayn ja Darbelnetin (1995, 31–34) mukaan *suora kääntäminen* (direct, literal translation) on siis sellaista kääntämistä, joka noudattaa kohdekielen konventioita.

Kivilehto, Marja 2019. Käännetty historian oppikirja – koulutuksellisen tasa-arvon mahdollistaja? Teoksessa *Kielten ja kirjallisuuden mosaiikki. Näkökulmina valta, periferia ja arki*, toim. Arja Nurmi, Saija Isomaa ja Päivi Pahta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 228–249.

4.1. Historiatietoisuuden välittyminen

Historiatietoisuus on historiallista ajattelua ja historian käyttöä. Historiatietoisuuteen kasvaessaan oppilaat osaavat suhteuttaa mennyttä, nykyisyyttä ja tulevaa. Myös historian ilmaisu- ja esitystavat tulevat tutuiksi: historiaan kuuluvat niin kertomukset kuin sisältökeskeinen argumentointikin. (Rantala & Ahonen 2015, 83–90.) Näitä piirteitä on pyritty tuomaan esiin myös *Forum*-kirjoissa. Erityisesti kerronnallisuus on keskeistä; yksilöiden ja ryhmien tarinoiden on ajateltu lähentävän oppilaita historian kulkuun. (Rakkolainen 2014 [haastattelu 5.9.2014].)

Kerronnallisuutta oppikirjateksteihin tuovat kertomuksen muoto ja kuvailevat elementit. Kertomuksessa on yleensä keskustoimija, johon lukija voi samastua. Lisäksi kertomuksessa on alku- ja loppukohta. (Rantala & Ahonen 2015, 83–90.) Kuvailevuutta puolestaan ilmentävät erilaiset määritteet, kuten adjektiivit (VISK 2008, s.v. *määrite*). Kertomuksen ja kuvailevien elementtien tarkoitus on vedota tunteeseen ja mielikuvitukseen. Jos nämä jäävät käännöksestä pois, käännos ei vetoa lukijaan enää samoin keinoin kuin alkuteksti. Esimerkki (1) havainnollistaa kuvailevan elementin poistoa sekä sen merkitystä.³

(1a) Vielä on suuri vaara punaisten naisissa. He ovat osoittautuneet useimmissa tapauksissa kauhistuttaviksi hirviöiksi ja pedoiksi. He ovat olleet *kamaloita ilmiantajia ja murhiin yllyttäjiä*. (F7-suomi, 171)

(1b) Kvinnorna på den röda sidan utgör en stor fara. De har i de flesta fall visat sig vara hemska monster och rovdjur. *De har angivit folk och uppviglat till mord*. (F7-ruotsi, 171)

Esimerkki on ote *Köyhäinhoitolehdessä* olleesta uutisesta, jossa kerrotaan sisällissodan aikaisista tapahtumista. Lehden vastaava toimittaja Bruno Sarlin⁴ kuvaa naispuolisia punaisia ”kamaliksi

³ Esimerkeissä olevat kursivoinnit ovat kirjoittajan.

⁴ *Köyhäinhoitolehti* 2–3/1918, 9, 14–15. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/892034?page=1> (haettu 28.12.2018).

Kivilehto, Marja 2019. Käännetty historian oppikirja – koulutuksellisen tasa-arvon mahdollistaja? Teoksessa *Kielten ja kirjallisuuksien mosaiikki. Näkökulmina valta, periferia ja arki*, toim. Arja Nurmi, Saija Isomaa ja Päivi Pahta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 228–249.

ilmiantajiksi” ja ”murhiin yllyttäjiksi”. Ruotsinnoksessa ei käytetä tekijäilmauksia vaan verbejä: ”he [naiset] ovat ilmiantaneet ihmisiä” ja ”yllyttäneet murhiin”. Lisäksi adjektiivi ”kamala” on poistettu. Ruotsinkielinen käännös välittää alkutekstin asiasisällön, mutta suomenkielisen tekstin ilmaisuvoima katoaa.

Mitä useampia elementtejä kääntäjä poistaa, sitä enemmän poistoilla on vaikutusta käännöksen kokonaisuuteen. Tämän voi selvästi havaita esimerkiksi (2), jossa kerrotaan kiinalaisesta Zhousta ja hänen menestyksestään liikenaaisena. Suomenkielisessä alkutekstissä kerrotaan Zhoun yrityksen nykytilanteesta. Ruotsinkielisessä versiossa yrityksen nykytilanteen kuvaus on jätetty pois. Se kertoo tarinan sisällön, mutta yksityiskohtien poistaminen vähentää tekstin elävyyttä.

(2a) Tämän päivän Kiinan raketinnopea vaurastuminen siivittää Zhoun bisnestä edelleen: merkkietuokset kiinalaiset haluavat nyt laatua. Zhoun yhtiö Neoglory ei valmista enää vain halpakoruja, vaan itävaltalaisen luksusbrändin Swarovskin kristallit kimaltelevat yhtiön suunnittelijoiden luomuksissa. Pop-diiva Celine Dion mainostaa Zhoun ylellisiä koruja, ja yhtiö vie tuotteitaan yli 70 maahan.

”Korukuningattareksi” nimetylle Zhoulle perhe on edelleen kaikki kaikessa: lapsista, lapsenlapsista, sisaruksista ja serkuista koostuva 28-henkinen perhe asuu Negloryn loisteliaan toimistorakennuksen ylimmässä kerroksessa. (F8-suomi, 145)

(2b) [Kappale on poistettu ruotsinkielisestä versiosta]

”Smyckesdrottningen, som Zhou kallas, tänker fortfarande alltid först och främst på sin familj. Tillsammans bildar barn, barnbarn, syskon och kusiner en 28 personers familj som bor i översta våningen i den glamorösa Neoglory byggnaden. (F8-ruotsi, 145)

Kerronnan muodon ja kuvailevien elementtien lisäksi myös aikamuodot ovat tärkeä osa kerronnallisuutta. Tapahtumien osoitetaan kuuluvan menneisyyteen, mikä käy ilmi menneen aikamuodon käytöstä. Vaihtoehtona on menneiden tapahtumien esittäminen nykyhetken kuuluvina. Esimerkissä (3) suomenkielisen tekstin aikamuodot pysyvät samoina, kun taas ruotsinkielisen version aikamuodot vaihtelevat.

Kivilehto, Marja 2019. Käännetty historian oppikirja – koulutuksellisen tasa-arvon mahdollistaja? Teoksessa *Kielten ja kirjallisuuksien mosaiikki. Näkökulmina valta, periferia ja arki*, toim. Arja Nurmi, Saija Isomaa ja Päivi Pahta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 228–249.

- (3a) Shigeru kuitenkin *iloitsi* edessä olevasta elokuisesta päivästä, sillä hän saisi ensimmäistä kertaa evääkseen itse kasvattamiaan hedelmiä, vihanneksia ja riisiä. [Uusi kappale] Samaan aikaan, kun Shigeru *kipusi* vuorille, Hiroshimaa *lähestyi* maailman suurin pommikone. Enola Gay -nimisen koneen ohjaimissa *oli* amerikkalainen lentäjäkapteeni Paul Tibbets. (F8-suomi, 32)
- (3b) Trots det *var* Shigeru *på gott humör* för den här augustidagen skulle han för första gången i matsäcken ha med sig frukter, grönsaker och ris, som han själv odlat. [Uusi kappale] I samma stund som Shigeru *klättrar upp* för berget *närmar sig* världens största bombplan Hiroshima. Enola Gay hette planet där den amerikanske flygkaptenen Paul Tibbets *satt* vid spakarna. (F8-ruotsi, 32)

Suomenkielisessä alkutekstissä käytetään johdonmukaisesti imperfektiä, kun taas ruotsinkielisessä versiossa imperfekti ja preesens vaihtelevat. Preesensin käytöllä on ehkä haluttu elävöittää kertomusta ja tuoda se lähemmäs lukijaa (vrt. Hultman 2003, 264). Kieltenvälisillä eroilla muutosta on vaikea perustella, sillä aikamuotoja käytetään suomen ja ruotsin kielessä pääosin samalla tavalla. Aikamuotojen käyttö eroaa lähinnä imperfektin ja perfektin, ei preesensin ja imperfektin, käytön välillä (ks. Nyström 1998, 58.)

Myös ajanilmaukset luovat kerronnallisuutta. Yksittäisten ajanilmausten poistaminen ei sinänsä ole ongelma. Toistuessaan poistot kuitenkin merkitsevät sitä, että ajallisuus jää taustalle. Esimerkki (4) esittää yksittäisen ajanilmauksen poistamisen.

- (4a) Tämän jälkeen keisarit tapasivat toisensa päivittäin, *yleensä puolen päivän* [sic!] *aikaan*. He neuvottelivat ja tutkivat karttoja uudenlaista Eurooppaa suunnitellen. (F7-suomi, 15)
- (4b) Kejsarna träffade varandra dagligen. De förhandlade, undersökte kartor och planerade ett nytt Europa. (F7-ruotsi, 15)

Kivilehto, Marja 2019. Käännetty historian oppikirja – koulutuksellisen tasa-arvon mahdollistaja? Teoksessa *Kielten ja kirjallisuuksien mosaiikki. Näkökulmina valta, periferia ja arki*, toim. Arja Nurmi, Saija Isomaa ja Päivi Pahta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 228–249.

Esimerkissä (4) on kyse Napoleonin ja Aleksanteri I:n tapaamisesta Tilsitissä vuonna 1807. Suomeksi tapaamisten sanotaan olleen päivittäisiä ja tapahtuneen puolenpäivän aikoihin, kun taas ruotsiksi tapaamisia luonnehditaan päivittäisiksi. Ehkei tarkemmalla ajankohdalla ole suurta merkitystä historian oppimisen kannalta, mutta tarkennus antaa mielikuvan keisareiden päiväohjelmasta, mikä puolestaan auttanees asian muistamisessa.

Ajanilmausten lisäksi myös paikan- ja tavanilmauksia on poistettu. Paikanilmausten voidaan ajatella käyvän ilmi tekstiyhteydestä, ja tavanilmauksia ei ole ehkä pidetty keskeisinä viestin välittymisen kannalta. Toisaalta tavanilmaisut ovat usein kerronnallisuuteen liittyviä kuvailevia elementtejä, joiden säilyttämistä käännöksissä voidaan perustella. Oppilaalle syntyy elävämpi mielikuva tilanteesta, jos hän lukee, että *rintamasotilaat katsovat lentäjä-ässien kaksintaistelua henkeä pidätellen* kuin *rintamasotilaat katsovat lentäjä-ässien kaksintaistelua*.

Edellä mainituista esimerkeistä saattaa syntyä käsitys, että kääntäjät eivät olisi noudattaneet toimeksiantoa eli kääntäneet niin sanotusti suoraan. Tämä ei pidä paikkaansa, jos ruotsinkielisten käännösten virkkeiden määrää verrataan suomenkielisten alkutekstien virkkeiden määrään. Johdantosivujen virkkeiden määrä on lähes sama sekä suomen- että ruotsinkielisissä versioissa. Enimmillään virkemäärän poikkeama on 17 virkettä: suomenkielisessä alkutekstissä on 54 virkettä ja ruotsinkielisessä 39 virkettä (*Forum 7 Historia*, jakso VI). Määrällinen samuus ei kuitenkaan tarkoita, että virkerakenne olisi samanlainen ruotsin- ja suomenkielisissä versioissa. Kääntäjille näyttää olleen tyypillistä jakaa virkkeitä pienempiin osiin, mutta myös yhdistää niitä. Tietoa on poistettu ja jossain määrin myös lisätty. Poistoja näyttää olevan silmämääräisesti arvioituna enemmän kuin lisäyksiä. Poistoihin ei useinkaan vaikuta olleen syynä tilanpuute.

Kokonaisuutena voidaan sanoa, että historiatietoisuus välittyy *Forum*-kirjojen ruotsinkielisissä käännöksissä, mutta epämääräisemmin kuin suomenkielisissä alkuteksteissä. Kerronnallisuutta ilmaisevia elementtejä on poistettu, mutta toisaalta kerronnallisuutta on pyritty ilmaisemaan historiallisen presensin avulla.

4.2. Identiteetin rakentumisen tukeminen

Yksi historian oppiaineen tehtäviä on tukea oppilaiden identiteetin rakentumista ja perehdyttää

Kivilehto, Marja 2019. Käännetty historian oppikirja – koulutuksellisen tasa-arvon mahdollistaja? Teoksessa *Kielten ja kirjallisuuksien mosaiikki. Näkökulmina valta, periferia ja arki*, toim. Arja Nurmi, Saija Isomaa ja Päivi Pahta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 228–249.

oppilaita kulttuurien vaikutuksiin. Identiteettiä voidaan lähestyä niin yksilön kuin ryhmänkin näkökulmasta, ja kulttuuria voidaan tarkastella niin ajallisesti kuin paikallisesti. Historian opetus suunnitelmassa todetaan muun muassa, että historian sisältöalueissa tulee mahdollisuuksien mukaan ottaa huomioon perheen, paikkakunnan ja lähialueen historia. Vähemmistöjen kulttuuri-identiteettiä ei sen sijaan mainita erikseen vuosiluokkien 7–9 historian opetuksen tavoitteissa. (POPS 2004, 224; POPS 2014, 415–416.) Onkin mielenkiintoista tutkia, miten ruotsiksi käännetty oppikirja tukee oppilaiden identiteetin rakentumista. Esitetäänkö suomalaisten historia *suomenkielisten* historiana? Kun on kyse ruotsinkielisille oppilaille käännetystä oppikirjasta, voisi otaksua, että myös *ruotsinkielisten* historia tulee esiin.

Tarkastelen identiteetin rakentumisen tukemista vertaamalla suomen- ja ruotsinkielisissä versioissa käytettyjä historiallisia lähdeaineistoja. Kääntäjien toimeksiantona oli korvata niitä mahdollisuuksien mukaan vastaavilla ruotsinkielisillä lähteillä. Analysoin, missä määrin oppikirjakäännöksissä on käytetty samoja tai eri lähteitä ja missä määrin kääntäjä on kääntänyt lähteen sisällön itse tai käyttänyt valmista käännöstä. Aineistossa olevat historialliset lähdeaineistot olen luokitellut seitsemään lähdeyhteyteen: virallisiin asiakirjoihin, lehtiin, yksittäisten henkilöiden lausumiin, kuviin ja erikoisteksteihin, kauno- ja tietokirjallisuuteen, elokuva- ja musiikkiesityksiin sekä yhdistelmälähteisiin.⁵

Lähteiden käyttö ja kriittinen tulkinta ovat tärkeä osa historian tekstitaitoja (POPS 2004, 224; POPS 2014, 415–418). Ei siis ole yllättävää, että lähteiden käyttöä harjoitellaan erityyppisten tehtävien avulla myös *Forum*-kirjoissa. Taulukosta 1 ilmenee, minkälaisia lähteitä *Forum*-sarjan ruotsinkielisissä kirjoissa on käytetty ja eroavatko lähteet kirjojen erikielisissä versioissa.

⁵ *Viralliset asiakirjat* ovat esimerkiksi sopimuksia ja julistuksia, ja *lehdet* ovat sekä sanoma- että aikakauslehtiä. *Lausumat* ovat jonkun henkilön lyhyitä kuvauksia tai selostuksia, joista ei anneta tarkempia lähdetietoja. *Kuvilla* tarkoitan valokuvia, piirroksia ja erityyppisiä graafisia esityksiä, kuten taulukoita ja kaavioita, kun taas *erikoistekstit* ovat erityisellä tavalla muotoiltuja tekstejä, kuten luetteluita. *Kauno- ja tietokirjallisuutta* ovat esimerkiksi romaanit ja tietokirjat, kun taas *elokuva- ja musiikkiesitykset* ovat otteita elokuvista tai lauluista. *Yhdistelmälähteet* ovat puolestaan sellaisia lähteitä, joita ei ole eksplisiittisesti yhdistetty, mutta joiden voidaan ajatella kuuluvan yhteen, sillä ne on sijoitettu oppikirjassa toistensa läheisyyteen eikä sijoittelu johdu sommittelusta.

Kivilehto, Marja 2019. Käännetty historian oppikirja – koulutuksellisen tasa-arvon mahdollistaja? Teoksessa *Kielten ja kirjallisuuden mosaiikki. Näkökulmina valta, periferia ja arki*, toim. Arja Nurmi, Saija Isomaa ja Päivi Pahta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 228–249.

Taulukko 1. ”Tutkija ja sovelia” -sivuilla olevat lähteet (*Forum 7 Historia* ja *Forum 8 Historia*)

Lähdetyyppi	Sama lähde								Eri lähteet		Yhteensä	
	Kääntäjän tekemä käännös		Kääntäjän tekemä käännös + muu käännös + eri lähteet		Muu käännös		Muu käännös + eri lähteet		F7	F8	F7	F8
	F7	F8	F7	F8	F7	F8	F7	F8	F7	F8	F7	F8
Viralliset asiakirjat					2	1			1		3	1
Lehdet	2								2	2	4	2
Lausumat	1	1									1	1
Kuvat ja erikoistekstit	11	12									11	12
Kauno- ja tietokirjallisuus					1					1	1	1
Elokuva- ja musiikkiesitykset					1						1	
Yhdistelmälähteet	5	4		1	2	1		1			7	7
Yhteensä	19	17		1	6	2		1	3	3	28	24

Forum 7 Historiassa esiintyy seitsemän ja *Forum 8 Historiassa* kuusi edellä mainituista lähdetyypeistä. Ruotsinkielisissä versioissa on käytetty pääosin samoja lähteitä kuin suomenkielisissä versioissa. Samat lähteet ovat joko kääntäjän kääntämiä, tai käännökset ovat peräisin jo tehdyistä käännöksistä. Jo tehtyjä käännöksiä ovat esimerkiksi sopimuskäännökset, kauno- ja tietokirjallisuuden käännökset sekä elokuva- ja musiikkiesityksistä tehdyt käännökset.⁶ Vain harvoin lähteitä on korvattu toisilla lähteillä (6/52 tapauksessa). Korvaukset koskevat pääasiassa sanomalehtiä. Esimerkiksi *Forum 7 Historiassa Uusi Suometar* on korvattu *Tammerfors Nyheter* -lehdellä ja *Helsingin Sanomat Ålandstidningen*-lehdellä, kun taas *Forum 8 Historiassa Helsingin Sanomia* korvaavia lehtiä ovat *Dagens Nyheter* ja *Svenska Dagbladet*.

Kääntäjät vaikuttavat tavoitelleen lehdissä olleiden tekstien sisällöllistä vastaavuutta. *Uusi Suometar* ja *Tammerfors Nyheter* käsittelevät suomalaisten Amerikkaan kohdistunutta siirtolaisuutta ja *Helsingin Sanomat* ja *Ålandstidningen* Bobrikovin salamurhaa.⁷ *Helsingin*

⁶ Esimerkkeinä voidaan mainita Tilsitin sopimus, Venäjän sodanjulistus Ruotsille vuonna 1808, Eugen Schaumanin elämäkerta ja elokuva *Helmikuun manifesti* (ks. F7-ruotsi, 16–17, 130–131). Elämäkertaa ja elokuvaa lukuun ottamatta on epäselvää, mistä kielestä käännökset on tehty.

⁷ Esimerkit, ks. F7-suomi, 112; F7-ruotsi, 112; F7-suomi, 131; F7-ruotsi, 131.

Kivilehto, Marja 2019. Käännetty historian oppikirja – koulutuksellisen tasa-arvon mahdollistaja? Teoksessa *Kielten ja kirjallisuuksien mosaiikki. Näkökulmina valta, periferia ja arki*, toim. Arja Nurmi, Saija Isomaa ja Päivi Pahta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 228–249.

Sanomissa ja *Dagens Nyheter* -lehdessä on puolestaan uutinen Itä- ja Länsi-Saksan välisestä rajasta, kun taas *Helsingin Sanomat* ja *Svenska Dagbladet* raportoivat Kiinassa vallitsevista työoloista.⁸ Vaikka tekstit tavoittelevat sisällöllistä vastaavuutta, niiden tarkoitus ja ilmaisutapa voivat olla erilaisia. Esimerkiksi *Uuden Suomettaren* kirjoitus on asiantuntija-artikkeli, jonka yhteydessä mainitaan kirjoittaja, kun taas *Tammerfors Nyheter* -lehden artikkeli on mielipidekirjoitus.

On luonnollista, että oppikirjojen eri kieliversioissa käytetään samoja lähteitä, kun käsitellään Euroopan ja muun maailman historiaa. Kun on sen sijaan kyse Suomen historiasta, olisi mahdollista käyttää sellaisia lähteitä, jotka tuovat esiin ruotsinkielistä näkökulmaa. Esimerkiksi *Forum 7 Historian* jaksossa VIII on aiheena Suomen sisällissota, mutta lähdeaineistoina on käytetty suomenkielisiä lehtiä ja suomenkielisen lapsen lähettämää kirjettä.⁹ Samojen lähteiden käytölle on kuitenkin perusteensa: lähteiden korvaaminen toisilla lähteillä aiheuttaisi käytännön ongelmia. Ensinnäkin vastaavien ruotsinkielisten lähteiden etsiminen vie aikaa, ja toiseksi tekijänoikeuskysymys voi olla hankala (Lindberg 2015 [haastattelu 7.4.2015]). Analyysin perusteella on vaikea sanoa, millä perusteella lähteitä on korvattu. Se, että korvaavia lähteitä on käytetty Suomen lisäksi myös Eurooppaa ja muun maailman historiaa käsittelevissä osissa ja se, että lähteet voivat olla suomenruotsalaisia tai ruotsinruotsalaisia viittaa siihen, että lähteiden saatavuus ja lähteiden etsimiseen käytettävissä oleva aika ovat olleet keskeisiä tekijöitä, kun kääntäjät ovat miettineet lähteiden korvaamista.

Aiemman tutkimukseni perusteella suoraan ruotsiksi kirjoitetuissa oppikirjoissa käytetään enemmän ruotsinkielisiä lähteitä kuin suomesta käännettyissä oppikirjoissa (Kivilehto 2015). Lähdeaineisto on sekä suomenruotsalaista että ruotsinruotsalaista: lähdeaineistoina käytetään niin valokuvia, kaunokirjallisuutta ja lausumia kuin oppikirjoja, sanomalehtiä ja tietokirjallisuuttakin. Näyttäisi siltä, että ruotsiksi kirjoitetuissa oppikirjoissa tuetaan oppilaiden identiteettiä ennen kaikkea *ruotsinkielisen* identiteetin näkökulmasta. Suomenruotsalaisuus ei ole niinkään keskeinen piirre. Toisaalta tutkimuksesta ilmenee, että lähteiden luokittelu suomalaisiksi, ruotsalaisiksi ja kansainvälisiksi on ylipäänsä hankalaa, sillä oppikirjoissa lähteiden merkitseminen ei ole aina johdonmukaista. Osasyynä voi olla se, että oppikirjoja pidetään populaariteksteinä, joissa lähdeviitteet eivät ole tärkeitä. Lähteiden merkitsemiseen vaikuttanee myös se, minkä katsotaan olevan tekijänoikeuksien suojaamaa aineistoa. Esimerkiksi graafisia esityksiä ja karttoja ei pidetä

⁸ Esimerkit, ks. F8-suomi, 89; F8-ruotsi, 89; F8-suomi, 147; F8-ruotsi, 147; F8-suomi, 34; F8-ruotsi, 34.

⁹ Esimerkit, ks. F7-suomi, 170–171; F7-ruotsi, 170–171.

Kivilehto, Marja 2019. Käännetty historian oppikirja – koulutuksellisen tasa-arvon mahdollistaja? Teoksessa *Kielten ja kirjallisuuksien mosaiikki. Näkökulmina valta, periferia ja arki*, toim. Arja Nurmi, Saija Isomaa ja Päivi Pahta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 228–249.

tekijänoikeuksellisia aineistoina, elleivät ne ole kovin omaperäisiä, ja näin ollen niihin ei merkitä lähteitä. Myös lähteiden merkittävyys vaikuttaa lähteiden nimeämiseen. (Rakkolainen 2014 [haastattelu 5.9.2014].) On todennäköisempää, että karikatyyriin merkitään nimi, jos kyse on kuuluisasta piirtäjästä.

Yhteenvedona voidaan sanoa, että ruotsinkielisen identiteetin rakentumista tuetaan ruotsinkielisissä *Forum*-kirjoissa jossain määrin. Ruotsinkielisissä versioissa identiteetin rakentumista tuetaan enemmän kuin suomenkielisissä versioissa, mutta vähemmän kuin ruotsiksi kirjoitetuissa oppikirjoissa.

5. Päätelmiä

Artikkelin tarkoituksena on ollut pohtia, edistävätkö käännetyt oppikirjat koulutuksellista tasa-arvoa ja jos edistävät, niin millä keinoin. Aihe liittyy kaksikielisessä yhteisössä kääntämiseen, jossa kääntäminen mahdollistaa ennen kaikkea kielellisten oikeuksien toteutumisen. Tutkimusaineistona on ollut kaksi suomenkielistä historian oppikirjaa ja niiden ruotsinkieliset käännökset. Lisäksi viitataan aiempaan tutkimukseeni, jossa aineistona on ollut kaksi ruotsiksi kirjoitettua historian oppikirjaa. Olen tarkastellut tutkimusaineistoani siitä näkökulmasta, miten kaksi historian oppiaineen tavoitetta – historiatietoisuuden välittäminen ja oppilaan identiteetin rakentumisen tukeminen – ilmenevät oppikirjakäännöksissä.

Tutkittavana olleet oppikirjakäännökset on käännetty niin sanotusti suoraan: ruotsinkielisten tekstien virkerakenne noudattaa pitkälti suomenkielisten tekstien virkerakennetta. Muutokset koskevat lähinnä yksittäisten elementtien kääntämistä. Kääntäjät ovat häivyttäneet kerronnan muotoja: he ovat poistaneet sekä kuvailevia elementtejä että ajan-, paikan- ja tavanilmauksia. Poistot eivät ole kuitenkaan kääntäjien ainut käännösstrategia, vaan strategiana on käytetty myös korvaamista. Saadakseen oppikirjakäännöksiin ruotsinkielistä näkökulmaa kääntäjät ovat korvanneet suomenkielisiä lähteitä ruotsinkielisillä. Kääntäjät ovat mahdollisuuksien mukaan etsineet vastaavia ruotsinkielisiä lähteitä. Joissakin tapauksissa lähteestä on käytetty olemassa

Kivilehto, Marja 2019. Käännetty historian oppikirja – koulutuksellisen tasa-arvon mahdollistaja? Teoksessa *Kielten ja kirjallisuuden mosaiikki. Näkökulmina valta, periferia ja arki*, toim. Arja Nurmi, Saija Isomaa ja Päivi Pahta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 228–249.

olevaa ruotsinkielistä käännoästä. Näin on voitu tehdä esimerkiksi virallisten asiakirjojen ollessa kyseessä.

Edistävätkö oppikirjakäännökset sitten koulutuksellista tasa-arvoa? Tässä artikkelissa tutkimuksen kohteena olleet oppikirjat ovat osoittaneet, että käännökset toisaalta edistävät, toisaalta eivät edistä koulutuksellista tasa-arvoa. Jos käännöksiä ei tehtäisi, voisi olla, että juuri tämän tyyppisiä historian oppikirjoja ei olisi ruotsiksi. Pienten oppilasmäärien takia kirjoja ei useinkaan kannata kirjoittaa ruotsiksi, ja kustantajat turvautuvat kääntämiseen. Oppikirjakäännökset edistävät koulutuksellista tasa-arvoa myös niin, että ne ottavat ruotsinkielisten oppilaiden oppimisen huomioon. Oppikirjoihin on lisätty ruotsin kielen näkökulmaa, jolla identiteettiä on pyritty vahvistamaan. Sitä vastoin kirjat eivät edistä koulutuksellista tasa-arvoa historiatietoisuuden näkökulmasta. Kun ajan, paikan ja tavan ilmauksia häivytetään ja kuvaannollisia elementtejä poistetaan, eivät ruotsinkieliset oppilaat saa yhtä elävää kuvaa historiasta kuin suomenkieliset oppilaat. Rikas ja monipuolinen ruotsin kieli antaisi hyvän kielenkäytön mallin oppilaille.

Oppikirjojen kääntämisellä on Suomessa pitkät perinteet. Siksi onkin yllättävää, ettei oppikirjojen kääntämistä ole tutkittu enemmän. Tämä artikkeli täyttää tutkimuksessa olevaa aukkoa, vaikkakin suppeasta näkökulmasta. Huomion kohteina ovat olleet kaksi suomenkielistä historian oppikirjaa ja niissä esiintyvien historiatietoisuuden välittymistä ja identiteetin vahvistamista edistävien elementtien kääntäminen ruotsiksi. Käännösten sijaan jatkotutkimuksissa voitaisiin keskittyä eri toimijoiden väliseen yhteistyöhön ja vastuukysymyksiin. Oppikirjakääntämisen parissa työskentelevien kanssa keskusteltuani olen havainnut, että yhteistyö oppikirjakääntämisessä, niin kuin kääntämisessä yleensäkin, vaatii aikaa ja asioista sopimista. Ei ole lainkaan epätavallista, että osapuolten käsitykset kääntämisestä, asiatietojen tarkastamisesta ja kielentarkistuksesta ovat hyvin erilaisia, mikä vaikeuttaa yhteistyötä. Yhdessä tekeminen ja neuvottelut kuitenkin yleensä edistävät yhteisen päämäärän selkiytymistä. Toimijoiden välisen yhteistyön lisäksi jatkotutkimuksissa voitaisiin kiinnittää huomiota myös kääntämisen jälkeiseen aikaan: oppikirjojen käyttäjiin ja käyttökonteksteihin. Näin saataisiin laajempi kuva oppikirjakäännösten merkityksestä.

Lähteet

Kivilehto, Marja 2019. Käännetty historian oppikirja – koulutuksellisen tasa-arvon mahdollistaja? Teoksessa *Kielten ja kirjallisuuksien mosaiikki. Näkökulmina valta, periferia ja arki*, toim. Arja Nurmi, Saija Isomaa ja Päivi Pahta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 228–249.

Ammert, Niklas. 2011. Ett innehåll förmedlas. Julkaisussa: Ammert, Niklas (toim.) *Att spegla världen. Läromedelsstudier i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur, 259–275.

Berkeley, Sheri, King-Sears, Margaret E., Hott, Brittany L. & Bradley-Black, Katherine. 2014. Are history textbooks more ‘considerate’ after 20 years? *The Journal of Special Education* 47:4), 217–230.

Björkholm, Johanna. 2017. Språklöshet eller tomrum? De svenskspråkiga i Finland framställda genom skolans läroböcker i historia. Julkaisussa: Henriksson, Blanka, Häger, Andreas & Klinkmann, Sven-Erik (toim.) *Föreställda finlandssvenskheter. Intersektionella perspektiv på det svenska i Finland*. [Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 811.] Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 251–276.

Brink, Satya, Nissinen, Kari & Vettenranta, Jouni. 2013. *Equity and excellence. Evidence for policy formulation to reduce the difference in PISA performance between Swedish speaking and Finnish speaking students in Finland*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Buzelin, Hélène. 2014. Translating the American textbook. *Translation Studies* 7:3, 315–334.

Chesterman, Andrew. 2016. *Memes of translation: The spread of ideas in translation theory*. Revised edition. Amsterdam: John Benjamins.

Danielsson Malmros, Ingmarie. 2012. *Det var en gång ett land ... Berättelser om svenskhet i historieläroböcker och elevers föreställningsvärldar*. Höör: Agerings.

F7-ruotsi = Hämläinen, Eenariina, Kohi, Antti, Päivärinta, Kimmo, Vihervä, Vesa & Vihreälehto, Ira. 2013. *Forum 7 Historia*. Ruots. Mats Österback (alkup. 2011). Helsinki: Otava.

F8-ruotsi = Hämläinen, Eenariina, Kohi, Antti, Päivärinta, Kimmo, Vihervä, Vesa & Vihreälehto, Ira. 2013. *Forum 8 Historia*. Ruots. Barbara Huldén (alkup. 2013). Helsinki: Otava.

F7-suomi = Hämläinen, Eenariina, Kohi, Antti, Päivärinta, Kimmo, Vihervä, Vesa & Vihreälehto, Ira. 2011. *Forum 7 Historia*. Helsinki: Otava.

F8-suomi = Hämläinen, Eenariina, Kohi, Antti, Päivärinta, Kimmo, Vihervä, Vesa & Vihreälehto, Ira. 2013. *Forum 8 Historia*. Helsinki: Otava.

- Kivilehto, Marja 2019. Käännetty historian oppikirja – koulutuksellisen tasa-arvon mahdollistaja? Teoksessa *Kielten ja kirjallisuuksien mosaiikki. Näkökulmina valta, periferia ja arki*, toim. Arja Nurmi, Saija Isomaa ja Päivi Pahta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 228–249.
- González, Marta García. 2005. Translation of minority languages in bilingual and multilingual communities. Julkaisussa: Branchadell, Albert & West, Lovell Margaret (toim.) *Less translated languages*. Philadelphia: John Benjamins, 105–123.
- Halleson, Yvonne. 2011. *Högpresterande gymnasieelevers läskompetenser*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Harju-Luukkainen, Heidi, Nissinen, Kari, Stolt, Sofia & Vettenranta, Jouni. 2014. *PISA 2012. Resultatnivån i de svenskspråkiga skolorna i Finland*. Jyväskylä: Jyväskylä universitet.
- Hartama-Heinonen, Ritva. 2018. Kunskapsluckor och intra- och interkulturella ingrepp i original och översättning. Julkaisussa: Silén, Beatrice, Huhtala, Anne, Lehti-Eklund, Hanna, Stenberg-Sirén, Jenny & Syrjälä, Väinö (toim.) *Svenskan i Finland 17. Föredrag vid den sjuttonde sammankomsten för beskrivningen av svenskan i Finland 18–19 maj 2017*. Helsingfors: Helsingfors universitet, 18–31.
- HKKS 2017 = Hallituksen kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta [verkkoaineisto]. [viitattu 23.12.2018]. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-463-4>.
- Holz-Mänttari, Justa. 1984. *Translatorisches Handeln. Theorie und Methode*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- HTP 2015 = The historical thinking project. Promoting critical historical literacy for the 21st century.[verkkoaineisto]. [viitattu 23.12.2018]. Saatavissa: <http://historicalthinking.ca/historical-thinking-concepts>.
- Hultman, Tor G. 2003. *Svenska Akademiens språklära*. Stockholm: Svenska Akademien.
- ISO 17100: 2015. Translation services – Requirements for translation services. Services de traduction – Exigences, relatives aux services de traduction. ISO (International Organization for Standardization) 2015.
- Kenndal, Robert. 2011. Den pedagogiska textens struktur och design – om läroboksspråk, förståelse och kommunikation. *Geografiska Notiser* 69:3, 113–123.

- Kivilehto, Marja 2019. Käännetty historian oppikirja – koulutuksellisen tasa-arvon mahdollistaja? Teoksessa *Kielten ja kirjallisuuksien mosaiikki. Näkökulmina valta, periferia ja arki*, toim. Arja Nurmi, Saija Isomaa ja Päivi Pahta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 228–249.
- Kettunen, Pauli. 2014. The language of social politics in Finland. Julkaisussa: Béland, Daniel & Petersen, Klaus (toim.) *Analysing social policy concepts and language. Comparative and transnational perspectives*. Bristol: Policy Press, 157–175.
- Kivilehto, Marja. 2015. Från *Livet i början av 1800-talet till En enda värld*. Historiskt tänkande i finlandssvenska högstadieläroböcker i historia. *Historisk Tidskrift för Finland* 3, 322–350.
- Kivilehto, Marja & Koivisto, Johanna. 2014. Finlandssvenska sjundeklassares uppfattningar om läroböcker i historia. Julkaisussa: Lamminpää, Siru & Brink, Christian (toim.) *Demokratia, Demokrati, Democracy, Demokratie*. Vakki-Symposiumi XXXIV. Vaasa 13.–14.2.2014. [Vakki Publications 3.] Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Kivilehto, Marja & Koivisto, Johanna. 2016. Hur medveten är historieläraren om elevernas uppfattningar? Elever och lärare i svenskspråkiga skolor i Finland resonerar om läsläsning, studiestrategier och lärobokens begriplighet i skolämnet historia. Julkaisussa: Gustafsson, Anna W., Holm, Lisa, Lundin, Katarina, Rahm, Henrik & Tronnier, Mechtild (toim.) *Svenskans beskrivning 34: Förhandlingar vid trettiofjärde sammankomsten i Lund den 22–24 oktober 2014*. [Lundastudier i nordisk språkvetenskap A74.] Lund: Lund University, 285–297.
- Klaudy, Kinga. 2012. Linguistic and cultural asymmetry in translation from and into minor languages. Julkaisussa: Kemppanen, Hannu, Jänis, Marja & Belikova, Alexandra (toim.) *Domestication and foreignization in translation studies*. Berlin: Frank & Timme, 33–48.
- Klepke, Birgita & Rydell, Susanne. 2014. *Skriv populärvetenskapligt*. Stockholm: Liber.
- Knecht, Petr & Najvarová, Veronika. 2010. How do students rate textbooks? A review of research and ongoing challenges for textbook research and textbook production. *Journal of Educational Media, Memory, and Society* 2:1, 1–16.
- KS 2018 = *Kielitoimiston sanakirja* [verkkoaineisto]. [viitattu 23.12.2018]. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Saatavissa: <http://www.kielitoimistonsanakirja.fi>.
- Käkelä-Puumala, Tiina. 2012. *Tietokirjallisuuden valtioneuvoston kehittämissuositukset*. [Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:15.] Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.

- Kivilehto, Marja 2019. Käännetty historian oppikirja – koulutuksellisen tasa-arvon mahdollistaja? Teoksessa *Kielten ja kirjallisuuksien mosaiikki. Näkökulmina valta, periferia ja arki*, toim. Arja Nurmi, Saija Isomaa ja Päivi Pahta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 228–249.
- Laine, Päivi. 2007. Oppikirjojen kääntäminen. Julkaisussa: Riikonen, H. K., Kovala, Urpo, Kujamäki, Pekka & Paloposki, Outi (toim.) *Suomennoskirjallisuuden historia I*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 317–321.
- UBS 2011 = *Läromedelssituationen våren 2010 för de finlandssvenska grundskolorna och gymnasierna* (2011). [Rapporter och utredningar 2011:4.] Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.
- Martin, Maisa. 2012. Multilingualism in Nordic cooperation – a view from the margin. Julkaisussa: Blommaert, Jan, Leppänen, Sirpa, Pahta, Päivi & Räisänen, Tiina (toim.) *Dangerous multilingualism. Northern perspectives on order, purity and normality*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 176–193.
- Nyström, Ingegerd. 1998. *Språktips för läromedelsförfattare*. Helsingfors: Schildts.
- Olsson, Annie. 2014. *Läroboken i historieundervisningen. En fallstudie med fokus på elever, lärare och läroboksförfattare*. Umeå: Umeå universitet.
- Olvegård, Lotta. 2014. *Herravälde. Är det bara killar eller? Andraspråksläsare möter lärobokstexter i historia för gymnasieskolan*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- OPH 2018 = Opetushallitus. Kieli- ja kulttuuriryhmät. [verkkojulkaisu]. [viitattu 26.12.2018]. Saatavissa: https://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/perusopetus/kieli-_ja_kulttuuriryhmat.
- Ouakrim-Soivio, Najat. 2014. Mitä historian ja yhteiskuntaopin oppimistulosten arviointi kertoi erilaisten oppikirjojen, -materiaalien ja työtapojen käytöstä. Julkaisussa: Kauranne, Jouko (toim.) *Oppikirjat oman aikansa ilmentymänä*. Helsinki: Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura, 200–216.
- Ouakrim-Soivio, Najat & Kuusela, Jorma. 2012. *Historian ja yhteiskuntaopin oppimistulokset perusopetuksen päättövaiheessa 2011*. [Koulutuksen seurantaraportit 2012:3.] Helsinki: Opetushallitus.
- Peltomaa, Marianne. 2006. *Vår lärobok*. Helsingfors: Svenska folkskolans vänner.
- POPS 2004 = *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004*. [Määräys 1–3/011/2004.] Helsinki: Opetushallitus.

- Kivilehto, Marja 2019. Käännetty historian oppikirja – koulutuksellisen tasa-arvon mahdollistaja? Teoksessa *Kielten ja kirjallisuuksien mosaiikki. Näkökulmina valta, periferia ja arki*, toim. Arja Nurmi, Saija Isomaa ja Päivi Pahta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 228–249.
- POPS 2014 = *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. [Määräykset ja ohjeet 2014:96.] Helsinki: Opetushallitus.
- Rantala, Jukka & Ahonen, Sirkka. 2015. *Ajan merkit. Historian käyttö ja opetus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Reuter, Mikael. 2014. *Så här ska det låta. Om finlandssvenska och språkkriktighet*. Vasa: Scriptum.
- Slotte-Lüttge, Anna & Forsman, Liselott. 2013. *Skolspråk och lärande*. [Guider och handböcker 2013:5.] Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.
- Svedlin, Renata, Engelholm, Maj-Len, Karlberg-Granlund, Gunilla, Kupiainen, Sirkku, Sundqvist, Rolf, Wallén, Björn, Hietala, Risto & Smeds-Nylund, Ann-Sofie. 2013. *Syntesutvärdering av den svenska utbildningen i Finland. Kvalitet och jämlikhet*. [Publikationer från Rådet för utbildningsutvärdering.] [viitattu 23.12.2018]. Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/41185>.
- Terra, Luke. 2014. New histories for a new state: a study of history textbook content in Northern Ireland. *Journal of Curriculum Studies* 46:2, 225–248.
- Wikman, Tom. 2004. *På spaning efter den goda läroboken. Om pedagogiska texters lärande potential*. Åbo: Åbo Akademi.
- Vinay, Jean-Paul & Darbelnet, Jean. 1995. *Comparative stylistics of French and English. A methodology for translation*. Amsterdam: John Benjamins.
- VISK 2008 = *Ison suomen kieliopin verkkoversio*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. [viitattu 23.12.2018]. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>.
- Zanettin, Federico. 2012. *Translation-driven corpora. Corpus resources for descriptive and applied translation studies*. Manchester: St. Jerome.
- Äikäs, Monica. 2013. Betydelseglidningar i översatt text – några exempel med satsadverbialet också. *Språkbruk* 2/2013, 21–25.
- Äikäs, Monica. 2015a. Några uttryck för orsakssamband i översatt text. *Språkbruk* 1/2015, 46–50.
- Äikäs, Monica. 2015b. När översatt text avviker från originaltexten. *Språkbruk* 3/2015, 20–23.

Kivilehto, Marja 2019. Käännetty historian oppikirja – koulutuksellisen tasa-arvon mahdollistaja? Teoksessa *Kielten ja kirjallisuuden mosaiikki. Näkökulmina valta, periferia ja arki*, toim. Arja Nurmi, Saija Isomaa ja Päivi Pahta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 228–249.

Äikäs, Monica. 2017. Språkgranskning av finlandssvenska läromedel. Julkaisussa: Tandefelt, Marika (toim.) *Språk och skola i samhälle*. [Svenskan i Finland – i dag och i går 11:2.] Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 52–69.